

УДК 159.923

ПСИХОЛОГІЧНІ РЕСУРСИ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ СУЧАСНИХ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Казібекова В.Ф., к. психол. н.,
доцент кафедри практичної психології
Херсонський державний університет

У статті проаналізовано наукові підходи до вивчення психологічних ресурсів особистості в умовах сучасних суспільних трансформацій. Висвітлено зміст поняття психологічних ресурсів, а також їх види і механізми.

Ключові слова: трансформація, суспільна трансформація, глобалізація, модернізація, психологічні ресурси особистості, види психологічних ресурсів.

В статье проанализированы научные подходы к изучению психологических ресурсов личности в условиях современных общественных трансформаций. Освещено содержание понятия психологических ресурсов, а также их виды и механизмы.

Ключевые слова: трансформация, общественная трансформация, глобализация, модернизация, психологические ресурсы личности, виды психологических ресурсов.

Kazibekova V.F. PSYCHOLOGICAL RESOURCES OF PERSONALITY IN CONDITIONS OF MODERN SOCIAL TRANSFORMATIONS

The scientific approaches for the study of psychological resources of the individual in the conditions of modern social transformations are analyzed in the article. The contents of the concept of psychological resources, as well as their types and mechanisms, are lighted.

Key words: transformation, social transformation, globalization, modernization, psychological resources of personality, types of psychological resources.

Постановка проблеми. Сучасні суспільні процеси в Україні частіше описуються за допомогою термінів «трансформація», «модернізація» і «глобалізація».

Трансформація (з лат. *transformatio*) – перетворення, метаморфоза; зміна, перетворення виду, форми, істотних властивостей і т. ін. [17, с.405].

Модернізація більшістю теоретиків розглядається як соціальний та цивілізаційний процес спрямованої трансформації суспільства [17, с.239].

Глобалізація – процес всесвітньої економічної, політичної та культурної інтеграції та уніфікації. У результаті глобалізації світ стає більш зв'язаним і залежним від усіх його суб'єктів [17, с.83].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Під трансформацією розуміють «істотну структурну переробку систем, яка перетворює шляхом зміни зв'язків, відносин, опосередкувань організацію і функції вихідного формоутворення. Трансформація є типовим перехідним процесом соціальної еволюції» [23]. На думку С. Кримського, цей процес передбачає прагнення поєднати старі й нові форми [7]. Трансформації можуть бути поступальними і зворотними, системними і безсистемними. Поняття ж «керованої трансформації», яке означає реформування постсоціалістичного суспільства в напрямі західноєвропей-

ської парадигми розвитку, дуже близьке до розуміння модернізації [23].

На думку М. Михальченко, різниця між поняттям «модернізація» і поняттями «розвиток», «трансформація», «зміна» полягає в тому, що вони є більш нейтральними стосовно динаміки суспільного процесу. Трансформація, зміна, розвиток можуть бути орієновані на зміну реалій куди завгодно: уперед, назад, убік, по колу і т. ін. [12]. На цій підставі робиться висновок, що модернізація – це складник більш широкого процесу цілеспрямованої трансформації.

Для успішного життя, розвитку і самореалізації в умовах швидкоплинних сучасних суспільних трансформацій, якими насичене наше сьогодення, особистість має вчасно й ефективно адаптуватися до будь-яких змін. Це вимагає від неї певних ресурсів.

Постановка завдання. Мета статті – розглянути психологічні ресурси особистості в умовах сучасних суспільних трансформацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сфері політики суспільно-трансформаційні процеси відображають модернізаційну політичну стратегію суспільства – рух до демократії. Незважаючи на багатоаспектність процесів демократичних трансформацій, їх слід розглядати ланками єдиного глобального процесу демократизації, оскільки вони об'єднуються як

спробами переходу від недемократичних форм правління до демократичних, так і деякими загальними факторами. Демократичні перетворення є процесом руху до відкритого суспільства з властивим йому плюралізмом у політиці, економіці, культурі, розвиненими структурами громадянського суспільства і правової держави [23].

Водночас певна смислова «невизначеність» поняття «трансформація» знижує наукову точність. Цей методологічно важливий момент не завжди враховується під час аналізу специфіки соціальних змін, що відбуваються в Україні. Концентровану суть таких теоретичних міркувань М. Михальченко викладає у таких тезах: «По-перше, сучасне суспільствознавство не має специфічної наукової парадигми, яка б дозволила створити хоча б відкриту (незавершену) теорію трансформації суспільств. Більшість учених, що працюють у названій сфері, обмежуються загальновідомими істинами – всі суспільства трансформуються, напрями трансформації можуть змінюватись досить різко, є революційні й еволюційні трансформації, поступальні та зворотні, системні та безсистемні тощо. По-друге, те, що видається теорією трансформації постсоціалістичних країн на Заході, – це гіпотеза про трансформацію постсоціалістичних держав до переважно ринкової організації економіки і демократичних політичних інститутів західного типу. По-третє, внаслідок руйнування частини державних систем культурного і соціального забезпечення повинні бути створені нові, засновані на муніципальному і приватному інтересі, але регульовані і підтримувані державою: охорона здоров'я, освіта, пенсійна система, система гарантій із безробіття. По-четверте, всі перелічені вище процеси повинні відбуватися одночасно. Основою такої тези є усталене в соціології уявлення про системний характер суспільства і про те, що зміна в якійсь одній ланці, сегменті суспільства викликає системно орієнтовані зміни в інших сегментах» [12].

Як зазначає Ю. Шайгородський, поняття «трансформація» (як теоретичний інструмент аналізу сучасних соціальних змін) має важливий евристичний потенціал. Оскільки це поняття є нейтральним стосовно оцінки динаміки суспільного процесу, то воно дає змогу аналізувати не тільки прогресивні його тенденції, але й увесь спектр тенденцій соціальних змін, які можуть бути зворотними і незворотними, прогресивними і регресивними, революційними й еволюційними, цілеспрямованими і стихійними, системними і частковими тощо. Поняття «трансформація», акцентуючи увагу на саморегульовано-

му і самокоректованому характері соціальних змін, орієнтує також на аналіз широкого спектра детермінаційних чинників таких змін: об'єктивних і суб'єктивних, базисних і ситуаційних, внутрішніх і зовнішніх, керованих і некерованих, тих, що стосуються цілепокладання, і тих, що стосуються засобів досягнення певних цілей тощо. Поняття «трансформація» доцільно застосовувати й тоді, коли характер та спрямування процесу соціальних змін ще не набувають достатньої визначеності, коли суспільство перебуває у стані переходу від одного суспільно-політичного устрою до іншого [23].

Сучасні соціально-політичні теорії зосереджені на суспільних трансформаціях, що відбуваються в пострадянських (постсоціалістичних) країнах. Україна належить саме до таких країн. Коли говорять про перспективи розвитку України, основну увагу приділяють усього лише декільком питанням, насамперед економічному і демографічному розвитку. Але все ж таки необхідно більше уваги приділяти якісному стану сучасної української нації.

Найважливішим питанням є збереження ідентичності української цивілізації, усього етнічного і культурного різноманіття, характерного для її сьогодення. Процес будівництва української нації відбувається дуже суперечливо. По-перше, незважаючи на колосальні соціальні розриви, концентрованість сучасних українців на локальних проблемах, відбувається очевидний процес ціннісної уніфікації. Характерно, що він іде всупереч соціальним розривам, що поглиблюються. Аналіз системних цінностей сучасних українців свідчить, що практично в усіх групах на перше місце виходять такі цінності, як порядок як магістральний соціальний запит, з одного боку, і соціальна справедливість – з іншого [19].

Водночас надцінності носять глибоко особистий, подекуди сімейний характер. Тобто надцінностями сучасного українця залишаються такі архетипічні, як «мій будинок – моя фортеця», «моя хата з краю – я нічого не знаю», члени сім'ї і найближче соціальне довкілля. Усе інше важливе лише на словах, але реальної мотивуючої цінності не мають.

Учені вважають, що сучасні українці дуже бідні на «надідеї». Дослідження базових цінностей, які здатні мобілізувати суспільство, показало, що у сучасних українців недостатньо задіяна ця «підкірка колективного несвідомого» (К. Юнг). Вони дуже прагматичні, орієнтовані на суто практичні форми життєвого успіху.

Українське суспільство повинно мати систему ціннісних орієнтацій, духовним і

моральним ядром якої є українська національна ідея. Сутність української національної ідеї збігається зі змістом національної мети: побудова незалежної, демократичної, правової, соціально справедливої й економічно ефективної держави. Єдиним гарантом забезпечення досягнення цієї мети є свідомі громадяни України, зусилля яких мають бути інтегровані з національною ідеєю як об'єктивно необхідним в економічній структурі прогресотворчим чинником [4].

Національна ідея згуртовує народ в одне ціле на базі соціально-політичних, морально-етичних та психологічних основ його менталітету та буття. Це прагнення до ідеального самовлаштування нації в усіх сферах життя на основі національної свідомості, ціннісних настанов нації; це духовний стан народу. Вищим проявом національної ідеї є розуміння політичної мети (державотворення, культурного, економічного, духовного розвитку) [21].

Соціальна трансформація – процес структурних змін суспільного стану. Поняття «трансформація» походить від пізньолатинського «transformation» і означає «перетворення», тому в контексті суспільства представляє одну з найбільш значущих форм його змін, упродовж якої відбувається зміна самої соціальної системи [19].

Поняття соціальної трансформації слід відрізнити (за П. Штомпоку) від інших соціальних процесів: морфогенезису (виникнення абсолютно нових соціальних умов, станів суспільства, соціальних структур); трансмутації (модифікації, реформації чи перегляду існуючих соціальних установок); репродукції (компенсаторних, адаптивних, підтримуючих процесів, що дозволяють пристосуватись до навколишніх умов, зберігаючи існування суспільства в незмінній формі). Трансформація означає базові якісні зміни, коли в основі соціальної реальності відбуваються зрушення, відлуння яких відчувається в усіх сферах соціального буття [25].

Для вітчизняної соціальної думки поняття «трансформація» набуло особливого значення в кінці ХХ ст. у зв'язку зі зміною соціального вектора розвитку країн усього пострадянського простору [8]. Це поняття є найбільш адекватним для реалій України, на відміну, наприклад, від «модернізації», яка набуває іншого векторного навантаження (В. Ядов).

Провідні російські вчені трактують трансформацію так: 1) радикальна й відносно швидка зміна соціальної природи суспільства (Т. Заславська); 2) перетворення суспільства, яке відрізняється національно-культурною своєрідністю (В. Ядов);

3) швидка, зовнішня, поверхнева зміна соціальності шляхом включення в неї чужинних елементів, що супроводжується наростанням негативних явищ (Н. Іконнікова); 4) комплексне еволюційне перетворення суспільства як соціокультурної системи – соціокультурна трансформація (Н. Лапін) та ін.

Автори зазначають, що трансформації пострадянського простору, зокрема України, також зумовлені й екзогенними чинниками. Головна відмінність українських трансформацій від західних полягає в тому, що тут вони не стабільні, близькі до стану «динамічного хаосу» (за І. Пригожиним) [14].

Трансформаційні процеси змінили колишню структуру суспільства. Докорінно змінилися принципи соціальної стратифікації суспільства, воно структурується на новому для України ґрунті. Надзвичайно важливі й дослідження взаємодії різних соціальних прошарків і груп, становлення соціально-групових інтересів, статусів, ідентичностей.

Соціальна зміна (трансформація) – це перехід соціальних систем, спільнот, інститутів і організацій з одного стану в інший. Виділяються різні типи механізмів соціальних трансформацій: еволюційний та революційний, прогресивний і регресивний, імітаційний й інноваційний та ін. Поняття «соціальна трансформація» конкретизується поняттям «розвиток». Розвиток – це незворотна, спрямована зміна соціальних об'єктів. Розвиток передбачає перехід від простого до складного, від нижчого до вищого тощо. [11].

Перехід від однієї до іншої суспільно-політичної формації відбувається на ґрунті соціальної революції. Соціальному революціонізму протистоять теорії соціального еволюціонізму. Найбільш яскраво й повно соціальний еволюціонізм висвітлений у системі англійського соціолога Г. Спенсера. На його думку, соціальна еволюція є частиною загальної універсальної еволюції. Вона передбачає ускладнення форм суспільного життя, диференціацію й інтеграцію на новому рівні організації [18].

У руслі соціального еволюціонізму на основі протиставлення традиційного і сучасного суспільства в ХХ ст. сформувалась теорія індустріального суспільства (Р. Арон, У. Ростоу). У 1970-ті роки ця теорія набуває свого розвитку в теорії «постіндустріального суспільства» (Д. Белл, З. Бжезинський, Е. Тоффлер, А. Турен, Ж. Фурастье) [2; 3; 20]. Обидві ці теорії знаходяться в межах соціального еволюціонізму, оскільки передбачають проходження суспільством певних

стадій на основі технічних і технологічних нововведень у поєднанні з різноманітними психологічними мотивами людської діяльності.

Отже, про які б трансформаційні суспільні зміни, процеси модернізації чи пріоритети структуризації економіки зараз не йшлося, їх розгляд повинен проводитися в площині соціо-гуманістичної політики стосовно захисту людини та її нації, особливо щодо ексклюзивного і цивілізаційного розвитку кожної людини, кожного народу та вільної його інтеграції у світовий простір. Національне і загальнолюдське мають іти поруч.

Наявність певних ресурсів, потенціалів, можливостей розширює поле діяльності особистості, роблячи більш досяжними значущі цілі в житті. Особистісні ресурси суб'єктивно підвищують цінність людини в очах соціуму і в її власній думці про саму себе роблять її сильнішою, більш стресостійкою, значущішою і продуктивнішою. Коли ми виносимо судження про іншу людину, ми враховуємо не лише її актуальну ситуацію, але і потенційні можливості й ресурси, оскільки резерви і ресурси – психологічний капітал кожної особистості.

Можна говорити про *індивідуально-психологічні ресурси*, до яких належать характеристики і властивості особистості, і про ресурси соціально-психологічні, під якими розуміються переваги, що їх надають гроші, соціальна підтримка (соціальні взаємозв'язки і взаємостосунки), соціальні навички і влада [9].

Дуже велике значення, на думку М. Аргайла, мають *соціальні навички*: наприклад, екстраверти, що мають розвиненіші соціальні навички, почуваються щасливішими завдяки упевненості в собі (М. Аргайл, 2003). Було встановлено також те, що щастя пов'язане з готовністю до співпраці, ліберськими якостями і гетеросексуальними навичками [1]. Вони дозволяють вступати у більш прийнятні стосунки з іншими людьми, тоді як індивіди, котрі зазнають у спілкуванні ускладнень або нестачі соціальних навичок, часто живуть в соціальній ізоляції й самотності. *Фізична привабливість* може бути також значущою, особливо для молодих жінок, оскільки вона сприяє популярності у протилежної статі, у працевдавців, може сприяти кар'єрному зростанню.

Психологічні якості людини теж часто розглядаються ресурсами, що дозволяють ефективніше діяти і досягати успіху, долати стреси і справлятися із життєвими труднощами. Так, серед пізнавальних (когнітивних) ресурсів найчастіше розглядається *інтелект* – загальна адаптивна здатність людини.

Психологічні ресурси традиційно розглядаються у зв'язку з дослідженням кон-

структивного начала особистості, що здійснюється у межах гуманістичного напрямку в психології. Найбільш важливий у цьому сенсі напрям досліджень полягає у вивченні того, як люди ладнають із важкими життєвими подіями, за допомогою яких якостей і властивостей вони долають стрес. У зв'язку з цим окреслюється психологічна проблематика владнання (копінг-поведінка), розкриваються особистісні характеристики, які або сприяють, або перешкоджають індивідові опанувати екстремальні життєві ситуації.

Важливу роль у зв'язку з цим має цілісне дослідження особистості. Як відзначає Л. Анциферова (1994), особистість зі своїм особливим життєвим світом, в якому міститься її індивідуальна історія, виступає медіатором подій, що піддає їх психічному переробленню, перш ніж обрати відповідний тип стратегії владнання з ними. Крім того, важливо також враховувати рівень «біографічного стресу» в особистості: лише в цьому разі можна визначити, чи є обрана техніка типовою для особистості відповідно до важкої життєвої проблеми або ж вона виступає ситуаційно-специфічною.

До недавнього часу активність людини з подолання життєвих труднощів вивчалася у межах когнітивно-поведінкової парадигми, представники якої з позицій зовнішнього спостерігача аналізували те, як людина сприймає й оцінює свої труднощі як пов'язаний рівень самооцінки з прийомами владнання, якими способами можна посилити мотивацію індивіда в особливо скрутних умовах і т. ін. Зараз психологи починають розглядати складні ситуації і дії в них індивіда з позицій його власного внутрішнього світу. У зв'язку з цим акцентується увага на тій суб'єктивній реальності, яку кожна людина формує у своєму життєвому просторі з опорою на власну систему значущих цінностей, що виступають своєрідною системою координат, щодо яких інтерпретуються зовнішні події [16].

Коли людина намагається впоратися з тими або іншими життєвими труднощами, її активність може бути спрямована як на зовнішні обставини, що підлягають зміні, так і на саму себе. Умикаються механізми психічної саморегуляції і механізми психічної адаптації: механізми психологічного захисту і копінг-механізми. Те, який саме шлях подолання життєвих труднощів вибере та або інша особистість, визначається її резервами і ресурсами. Люди, що надають перевагу конструктивно перетворюючим стратегіям, виявляються особистостями з оптимістичним світоглядом, стійкою позитивною самооцінкою, реалістичним підходом до життя і сильно вираженою мотива-

цією досягнення. Люди, що йдуть від важких ситуацій, звертаються до механізмів психологічного захисту, сприймають світ джерелом небезпек, у них невисока самооцінка, а світогляд забарвлений песимізмом.

Вірогідність розвитку психічного стресу за умов підвищення фрустраційної напруженості залежить від особливостей особистості, що має специфічний набір психологічних рис. Такі риси позначалися різними авторами то як «почуття когерентності», що підвищує ресурси протистояння стресогенним ситуаціям, то як «особистісна витривалість», що розуміється потенційною здатністю до активного подолання труднощів. Особистісні ресурси визначаються здатністю до побудови інтегрованої поведінки. Чим вища здатність до інтеграції поведінки, тим успішніше подолання стресогенних ситуацій. Використовуються й інші теоретичні підходи. Це і психологічне наповнення введеного Л. Гумільовим поняття пасіонарності, і поняття про особистісний адаптаційний потенціал, що визначає стійкість людини до екстремальних чинників (А. Маклаков), і поняття про особистісний потенціал (Д. Леонт'єв).

Отже, у центрі уваги дослідників сьогодні не лише життєві труднощі, стреси, кризи і конфлікти, але також і ті психологічні резерви і ресурси особистості, які допомагають людині їх успішно долати.

На думку І. Рибкіна, слід виокремлювати такі особистісні ресурси, як висока самооцінка, емоційна врівноваженість, упевненість та лідерство, автономність та інтернальність, відповідальність, цілеспрямованість, адаптивність та психологічна гнучкість [15, с.55]. Найчастіше особистісними ресурсами називають певні яскраві риси людини або ті властивості, які людина вважає власними сильними сторонами.

Е. Фромм виділяв три психологічні категорії, що позначають ресурсами людини в подоланні важких життєвих ситуацій: *надія* – те, що забезпечує готовність до зустрічі з майбутнім, саморозвиток і бачення його перспектив, що сприяє життю і зростанню; *раціональна віра* – усвідомлення існування безлічі можливостей і необхідності вчасно ці можливості виявити і використати; *душевна сила (мужність)* – здатність чинити опір спробам наразити на небезпеку надію і віру і зруйнувати їх, перетворивши на голий оптимізм або ірраціональну віру, здатність сказати «ні» тоді, коли весь світ хоче почути «так» [22].

У літературі розрізняють специфічні ресурси вузького спрямування, що мають значення лише для певного класу стресо-

вих ситуацій, й універсальні *метаресурси*, володіння якими забезпечує успішне подолання найрізноманітніших стресових ситуацій. Д. Леонт'єв виділяє три глобальні класи метаресурсів: *фізіологічні* (наприклад, загальний стан здоров'я або тип нервової системи, від якого залежить фізіологічна «ціна» адаптації до стресу), *психологічні* (особливості особистості, характеру, здібностей, психічних процесів) і *соціальні*, що виявляються у взаємодії з іншими людьми (зокрема соціальна підтримка) [10]. Деталізуючи психологічну модель подолання стресових ситуацій, автор виділив такі різновиди психологічних ресурсів:

- психологічні ресурси стійкості. До них належать ціннісно-сміслові ресурси, стійка самооцінка та внутрішнє право на активність і прийняття рішень, задоволеність життям, осмисленість життя, почуття об'єднаності й суб'єктивна вітальність як диспозиція, а також базові переконання;

- мотиваційні ресурси, що відображають енергетичне забезпечення дій індивіда щодо подолання стресової ситуації;

- інструментальні ресурси, які містять вивчені (набуті) інструментальні навички і компетенції, наприклад, навички і стереотипи організації операціональної сторони діяльності, а також стереотипні тактики реагування на певні ситуації (зокрема психологічні захисти, або механізми подолання у вузькому сенсі слова).

Окремим різновидом психологічних ресурсів Д. Леонт'єв виділив психологічні ресурси саморегуляції. До них автор відніс психологічні змінні, які відображають стійкі, але обрані з низки альтернатив стратегії саморегуляції (як способу побудови динамічної взаємодії з обставинами життя), таких як міра суб'єктивного контролю над ними або залежність від них, стійкі очікування позитивних або негативних наслідків подій, стратегії взаємодії зі складністю й невизначеністю, гнучкість або ригідність цілепокладання, характеристики зв'язку зусиль із результатами діяльності та ін. Проте ця модель психологічних ресурсів саморегуляції є універсальною для будь-яких фахівців [9].

Психологічним ресурсом, який забезпечуватиме ефективне виконання різних завдань, на думку Н. Погорільської та М. Іванюк, може стати *особистісна мобільність*, яка відображає здатність фахівця до самостійного і своєчасного прийняття адекватного рішення про спосіб дії. Особистісна мобільність забезпечує довільне управління власною поведінкою та руховими діями, тобто свідому, рухову діяльність, ті рухи або дії, які виникають

за розумним рішенням й управляються свідомістю [13].

Саморегуляція поведінки людини під час виконання завдань підвищеної значущості, а також і тих, які потребують ефективного здійснення аналізу й контролю власних суджень, дій, станів, діяльності, є психологічний ресурс, який Д. Леонтьєв назвав *рефлексією*. Рефлексивний компонент системи психологічних ресурсів включає індивідуальні особливості здійснення рефлексивного аналізу своєї діяльності й поведінки. Рефлексія (як психологічний ресурс саморегуляції діяльності) забезпечує свідоме ставлення до виконуваних обов'язків та усвідомлення наслідків своїх дій або бездіяльності.

Своєчасне виконання людиною будь-яких соціально чи особистісно значущих завдань буде здійснюватися ефективно внаслідок підтримання стабільності емоційного стану, її здатності швидко адаптуватися до зовнішніх умов за допомогою підтримки загальної продуктивної активності, самостійності у визначенні, доборі та оцінці засобів реалізації задуманого. Таким психологічним ресурсом саморегуляції діяльності, що забезпечить надійність професійної діяльності, виступає *саме життєстійкість*. Це диспозиція, що включає в себе три порівняно автономних компоненти: включеність, контроль, прийняття ризику.

Проте Н. Погорільська та М. Іванюк виділяють ще два ресурси, які безпосередньо здійснюватимуть вплив на особистісну сферу професіонала: *морально-етичну відповідальність* та *самоприйняття* – специфічні й одні із найважливіших психологічних ресурсів, що забезпечуватимуть саморегуляцію діяльності в незвичних умовах середовища. Самоприйняття особистості полягає у її незалежності, здатності протистояти тиску ззовні, у відчутті впевненості та компетентності, у безперервному саморозвитку, відстеженні власного особистісного зростання і відчутті самовдосконалення, наявності цілей у житті та відчутті його осмисленості, наявності переконань, підтримання позитивного ставлення до себе та навколишніх [13].

Психологічні ресурси особистості, як правило, приховані від свідомості людини – носія цих самих ресурсів. Під психологічним ресурсом розуміють внутрішні резерви людини, які зберігаються за сімома печатками в підсвідомості, очікуючи того, коли вона їх задіє. Психолог виступає для клієнта активатором його ресурсів.

Психологічний ресурс людини вважається активним, коли він усвідомлюється своїм, доречно застосовується у відповідь на загрозу організму і/або особі, коли він узя-

тий на озброєння (як стратегія поведінки і реагування).

Розрізняють 4 типи психологічних ресурсів особистості, тобто існує чотири світи людини, які активізують різні психологічні ресурси її особистості:

– *вітальний світ*. Використовує ресурси, пов'язані з фізіологічним виживанням як біологічного організму: як пристосуватися до нової дієти, як тілесно витримати стрес, уміння швидко зібратися у важкій ситуації і розслабитися після її завершення;

– *діяльнісний світ*. Включає психологічні ресурси поля навичок. Наприклад, уміння заробляти гроші або здатність влучно стріляти з лука. Навичка розпалити вогнище з одного сірника може врятувати життя людині, що заблукала в лісі. Сюди належать також здібності до прикладних видів творчості;

– *свідомий світ*. Активізує когнітивні ресурси, пов'язані з умінням вбирати, аналізувати, синтезувати й обробляти інформацію. Уміння придумувати ідеї і винаходити нове належать до «свідомих» психологічних ресурсів;

– *вольовий світ*. Вимагає від людини психологічних ресурсів, пов'язаних з емоційно-вольовою сферою. Уміння управляти своїм психологічним станом і емоціями, навички асертивного поведінки, віра в себе і свої можливості.

Проблематика подолання важких ситуацій може розглядатися з точки зору використання людиною психологічних ресурсів. Незважаючи на тривалу історію вивчення поведінки владнання за кордоном і підвищений інтерес до цієї проблеми, у вітчизняній психології немає загальноновизнаного поняття, класифікації типів або механізмів, термін недостатньо наповнений психологічним змістом. Ресурси особистості (як один з аспектів владнання) – це можливості, які має людина, співвідношення і використання яких приносять ефективні для особистості результати. Аналіз ресурсного складника владнання, визначення значущості використання різних видів ресурсів у подоланні важких життєвих ситуацій може дозволити описувати процес взаємодії людини і ситуації. Цей підхід відбиває як ситуаційні, так і особистісні особливості цього процесу. Особливий інтерес представляють такі завдання, як аналіз поняття ресурси; побудова можливих моделей ресурсів; виділення феноменів використання різних видів ресурсів; визначення ролі ресурсів у забезпеченні ефектів поведінки владнання, створенні основи для стійкості в нових важких ситуаціях.

Визначають владнання як внутрішні і зовнішні способи регуляції поведінки осо-

бистості, які забезпечують доступний рівень і форму вирішення проблеми, зняття напруги в певній важкій ситуації. Прямо або непрямо вони готують благополучні результати в майбутніх ситуаціях за рахунок оптимального співвідношення і використання індивідуальних і середових ресурсів. Ресурси поведінки владнання можна визначити тими індивідуальними, середовими і процесуальними можливостями, що усвідомлюються такими і використовуються людиною для подолання важкої життєвої ситуації.

Виділення процесуальних ресурсів, з одного боку, відкриває перспективу управління поведінкою владнання, а з іншого – дозволяє трактувати ресурси біполярним утворенням, коли одна і та сама властивість може актуалізуватися, ставати чинником подолання труднощів або чинником, що блокує подолання. Уявлення про біполярну природу ресурсів дозволяє розглядати людину і ситуацію в процесі взаємодії.

У літературних джерелах висвітлені такі позиції ставлення до індивідуально-психологічних ресурсів: я все можу; я можу, тому що доводиться; я можу, тільки те, що можу і тому б'юся щосили; а що я можу? [6].

Найбільш ефективним є ставлення першого і другого типу. Воно характеризується найповнішим і гнучкішим уявленням про себе. Це дозволяє адекватно ситуації оцінювати свої можливості й робити різні кроки до розширення своїх ресурсів.

Ми виділили декілька емпіричних типів ставлення до соціальних ресурсів, які відбивають наявність і характер зв'язків між індивідуально-психологічними, соціальними і операціональними ресурсами: 1) маніпуляція – використання соціальних ресурсів для отримання односторонньої вигоди; 2) використання особливостей середовища як ресурсів – активність, спрямована на вибудовування стосунків із соціальним оточенням, де за певної долі вкладу отримують віддачу, що дає можливість конструктивно й оптимально вирішувати проблеми; 3) очікування допомоги з боку – перекидання активної ролі у вирішенні проблеми на інших людей. Ставлення до них і до себе, як до ресурсів, що взаємозаміняють один одного.

Окремими проявами цього ставлення до середовища є механізми витягання ресурсів із соціальної мережі: «вливання в соціальну мережу»; капсулювання мережі; орієнтація на один сегмент мережі; орієнтація на цілісний образ мережі. Перший і четвертий механізми дозволяють вибудувати взаємодію і забезпечувати довго-

тривалий ефект, що дозволяє долати виникаючі труднощі. Другий і третій може бути ефективним лише в специфічних ситуаціях, типових для певної життєвої ситуації людини [6].

Висновки з проведеного дослідження. Отже, виходячи із зазначеного вище, можемо стверджувати, що в умовах сучасних суспільних трансформацій особистість має цілий арсенал різноманітних психологічних ресурсів, які можливо успішно застосовувати задля ефективної адаптації й швидкого відновлення психічного й психологічного потенціалу. Проте специфіка кожної життєвої ситуації вимагає активізації певних видів і механізмів психологічних ресурсів. У перспективі цікавим є дослідження психологічних ресурсів у системі особистісної мобільності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аргайл М. Психология счастья. 2-е изд. Санкт-Петербург: Питер, 2003. 271 с.
2. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество: опыт социального прогнозирования / Под ред. В. Иноземцева. Москва: Academia, 1999. 783 с.
3. Бжезинський З. Стратегічне бачення: Америка і криза світової влади / Перекл. з англ. Г. Лелів. Львів: «Літопис», 2012. 168 с.
4. Боришевський М. Національна самосвідомість у громадському становленні особистості. Київ: Беркут, 2000. 63 с.
5. Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. Київ: Наук. думка, 2004. Т. 2: С. 118.
6. Кожевникова Е. Личностные ресурсы преодоления ситуации социально-экономической депривации: автореф. дисс. ... канд. психол. наук по специальности 19.00.01 – общая психология, психология личности и история психологии. Краснодар, 2006. 26с.
7. Кримський С. Концептуальний лад аналізу перехідного процесу. Наук. зап. НаУКМА. Серія: Філософія та право. 1999. Т. 8. С. 4–10.
8. Ламажаа Ч. Социальная трансформация. Энциклопедия гуманитарных наук: Знание. Понимание. Умение. 2011. № 1. С. 262–264.
9. Леонтьев Д. Личностное в личности: личностный потенциал как основа самодетерминации. Ученые записки кафедры общей психологии МГУ им. М.В. Ломоносова. Вып. 1. Москва: Смысл, 2002. С. 56–65.
10. Леонтьев Д. Что даёт психологии понятие субъекта: субъектность как измерение личности. Эпистемология и философия науки. 2010. № 3. С. 136–153.
11. Медінцев В. Внутрішній соціум індивіда: суб'єктно-діалогічний підхід. Соціальна психологія. 2007. №6. С. 17–31.
12. Михальченко Н. Украинская региональная цивилизация: прошлое, настоящее, будущее: монография. Киев: ИПиЭНИ, 2013. 337с.
13. Погорільська Н., Іванюк М. Психологічні ресурси саморегуляції льотного складу повітряних сил. Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць

Институту психології імені Г.С. Костюка. Київ: НАУ, 2012. Том X. Вип. 21. С. 155–166.

14. Пригожин И. Определено ли будущее? Ижевск: ИКД, 2005. 240с.

15. Рыбкин И. Коучинг Социального Успеха. Москва: Изд-во «Институт общегуманитарных исследований», 2005. 224 с.

16. Соловьева С. Ресурсы личности. Медицинская психология в России: электрон. науч. журн. 2010. № 2. URL: [http:// medpsy.ru](http://medpsy.ru)

17. Соціологічна енциклопедія / Укладач: В. Городяненко. Київ: Академвидав, 2008. 456 с.

18. Спенсер Г. Социальная статика. Изложение социальных законов, обуславливающих счастье человечества / пер. с англ. М. Бойченко. Киев: Гама-Принт, 2013. 496 с.

19. Суспільна трансформація: концептуалізація, тенденції, український досвід: наукове видання / За

ред. В. Танчера, В. Степаненка. Київ: ТОВ «Поліграфічний центр «Фоліант»», 2004. 244 с.

20. Тоффлер Э. Шок будущего (Future Shock). Москва: АСТ, 2008. 560 с.

21. Українська національна ідея і сучасність / Під заг. ред. проф. Г. Гончарука. Одеса: Астропринт, 1999. 256 с.

22. Фромм Э. Бегство от свободы. Минск: Харвест, 2004. 384 с.

23. Шайгородський Ю. Поняття «трансформація» як інструмент аналізу соціальних змін. Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації. 2010. № 10. С. 51–53.

24. Шапар В. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків: Прапор, 2005. 240 с.

25. Штомпка П. Социология: анализ современного общества / Пер. с польского С. Червонной. Москва: Логос, 2005. 664 с. + 32 с. цв. вкл.

УДК 616.89-008.442.6

НАРЦИСИЧНІ ШЛЯХИ САМОЗДІЙСНЕННЯ

Клименко М.Р., аспірант
кафедри психології

Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті теоретично та емпірично досліджено зв'язок нарцисичної саморегуляції із особистісним самоздійсненням, обґрунтовано роль нарцисичної саморегуляції – чинника переживання людиною екзистенційної сповненості. Виявлено, що «здоровий» нарцисизм існує в прямому зв'язку із здатністю особи до самотрансценденції, переживанням особистісної свободи, персональністю (відкритістю до світу й до себе) та екзистенційністю (відповідальною включеністю в існування). Чинниками сповненості у контексті нарцисичної саморегуляції є такі: переживання Self, наявність ідеалу самодостатності, сила Self, менша схильність до обезцінювання об'єктів та прагнення мати інтеріоризований чи зовнішній об'єкт, який би надихав особистість та у її фантазіях був близьким до ідеалу. Емпірично підтверджено припущення, що самоцінність – основа переживання особистості як цілісної та узгодженої структури психічних активностей, спрямованих на екзистенційну зміну.

Ключові слова: нарцисизм, нарцисична саморегуляція, самоздійснення, Self-система, самоцінність.

В статье теоретически и эмпирически исследована связь нарцисической саморегуляции с самоосуществлением, обоснована роль нарцисической саморегуляции – фактора переживания человеком экзистенциальной наполненности. Выявлено, что «здоровый» нарцисизм существует в прямой связи со способностью к самотрансценденции, переживанием личной свободы, персональностью (открытости к миру и себе) и экзистенциальностью (ответственным включением себя в существование). Факторами наполненности в контексте нарцисической саморегуляции являются такие: переживания Self, наличие идеала самодостаточности, сила Self, меньшая склонность к обезценению объектов и стремление иметь интериоризированные или внешний объект, который бы вдохновлял личность и в ее фантазиях был близок к идеалу. Эмпирически подтверждено предположение, что самоценность – основа переживания личности как целостной и согласованной структуры психических активностей, направленных на экзистенциальное изменение.

Ключевые слова: нарцисизм, нарцисическая саморегуляция, самореализации, Self-система, самоценность.

Klymenko M.R. NARCIAL WAYS OF EXCLUSION

In the article, the connection between narcissistic self-regulation and personal self-fulfillment was investigated. The role of narcissistic self-regulation as a factor of the human's experience of existential completeness was substantiated as well. It was revealed that "healthy" narcissism exists in direct connection with the person's ability to self-transcendence, experience of freedom, personal openness to the world and Self, existentiality (inclusion in existence). The factors of self-fulfillment in the context of narcissistic self-regulation are: the meaningful sense Self, the self-sufficiency, the feeling of Self-power, a lesser tendency to devalue objects, and the desire to have an interiorized or exterior object that inspires person. It was empirically confirmed that self-value is the basis of a coherent and consistent structure of Self and total mental activities that are involved at an existential change.

Key words: narcissism, narcissistic self-regulation, self-fulfillment, Self-system, self-value.